

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет іноземної філології
Кафедра німецької мови

Дипломна робота магістра

з теми «**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГІДРОНІМІВ У СУЧАСНІЙ
НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**»

Виконала: студентка 2 курсу групи Nimb1-M17
Спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (німецька))

Медвідь Олена Валеріївна

Керівник:

Казимір В.О., зав. кафедри німецької мови,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької мови

Рецензент:

Петрова Т.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІДРОНІМІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	7
1.1. Діахронічні особливості розвитку поняття «онім».....	7
1.2. Історичні аспекти топонімічних досліджень	11
1.3. Місце топонімічних назв у лексичному складі мови.....	15
1.4. Методи вивчення топонімічних назв.....	29
Висновок до розділу	36
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ОНІМІВ.....	38
2.1. Принципи класифікації топонімів у німецькій мові.....	38
2.2. Порівняльний аналіз німецьких та українських власних назв.....	42
Висновок до розділу	48
РОЗДІЛ 3. ЕТИМОЛОГІЧНІ ТА ДІАХРОНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКИХ ГІДРОНІМІВ	50
3.1. Особливості формування індоєвропейських гідронімів.....	50
3.2. Аналіз гідронімічного складу в діахронічно-синхронічному аспекті.....	58
Висновок до розділу	66
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

В останні десятиліття звернення до ономастичного матеріалу стає закономірним, оскільки власні імена утворюють проміжну сферу, в якій лінгвістичні й екстралінгвістичні фактори вступають у тісний контакт. Власні імена функціонують як своєрідні синхронічні і діяхронічні культурно-історичні індекси. Лінгвістична цінність цього матеріалу полягає в співіснуванні у цій сфері номінації архаїзмів та інновацій, що втілюють найважливіші тенденції мовного розвитку та відображають взаємодію гідронімів з загальномовною системою.

Власні найменування як типові номінативні одиниці на сьогодні становлять собою інтерес для різних гуманітарних наук, зокрема для мовознавства, історії, етнографії та демографії. Функціонування власних назв засвідчене в писемних пам'ятках різних епох. Часто ці пам'ятки є чи не єдиним джерелом фіксації і збереження найменувань, констатацією факту існування певного етносу на конкретній території.

Онім посідає особливе місце в лексиконі будь-якої мови, оскільки не тільки містить у собі багатовікову інформацію про історичних діячів та певні історичні події, конкретну територію, заселену певним етносом або народом, його культуру, побут, вірування, соціальне та політичне життя тощо, а й ідентифікує окремі об'єкти реальної або нереальної дійсності.

Вивченням власних назв займається особливий розділ лінгвістики – ономастика. Ця наука зосереджується на вивченні та класифікації онімів, історії їх виникнення і розвитку, а також етимології їх значень. Порівняно з іншими науками, вона є відносно молодою, а тому багато аспектів залишаються нез'ясованими. Ономастика традиційно поділяється на розділи згідно категорій об'єктів, які мають власні назви: антропоніміка вивчає імена людей, топоніміка – назви географічних об'єктів, зооніміка – клички тварин, астроніміка – назв окремих небесних тіл і т.д. Вона поділяє власні назви на реаліоніми (назви об'єктів, які існують або існували) та міфоніми (назви видуманих об'єктів).

За часів переселення народів назви річок запозичувалися племенами, які приходили на нове місце проживання. «Гідроніми відносяться до самої консервативної групи власних імен», констатує В. Шмідт, причому цей «догмат віри необхідно мати на увазі при дослідженні інших типів імен» [61]. Оними підпадають під вплив моди, вони можуть змінюватися внаслідок соціальних та історичних трансформацій. Ці винятки із загального правила ономастики роблять гідронімію виключно цікавою для історика, лінгвіста і географа, оскільки дозволяють зазирнути в те далеке минуле, про яке письмові джерела мовчать. Вони дають досліднику найцінніші відомості про етнічні взаємини.

Активізація розвитку ономастики як наукової галузі, посилений інтерес до дослідження сучасних й історичних власних назв та вивчення загальнотеоретичних питань цієї науки – явище не випадкове, а продиктоване насамперед науковими і практичними потребами людства, що і зумовлює **актуальність** цієї магістерської роботи. Дослідження слугує для кращого усвідомлення походження гідронімів у діахронічному аспекті німецької мови.

Зв'язок магістерської роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна робота магістрантки виконана на кафедрі німецької мови (факультет іноземної філології) Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, узгоджена з планами, тематикою та загальним профілем її наукових досліджень.

Мета і завдання дослідження. Мета дипломної роботи магістра – виявити і проаналізувати особливості виникнення та функціонування гідронімів у німецькій мові, особливості етимології власних назв у германських мовах.

Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути теоретичні основи поняття топоніміки;
- проаналізувати теоретичні засади вивчення власних назв;

- дослідити вплив історичних та суспільно-політичних факторів на процес формування онімів;
- розглянути місце та функції гідронімів у формуванні лексичного складу німецької мови.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є німецькі гідроніми.

Предметом дослідження магістерської роботи є особливості функціонування гідронімів у німецькій мові.

У роботі магістра були використані наступні **методи дослідження**: метод аналізу, метод порівняння, метод синтезу, типологічний та порівняльно-історичний методи.

Теоретичне значення роботи полягає у висвітленні різних підходів щодо тлумачення гідронімів у німецькій мові. Предмет та проблематика дослідження розширюють коло аспектів вивчення гідронімів у німецькомовному середовищі, а також дають можливість розглянути особливості формування власних назв у глобальному вимірі.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що її результати можуть використовуватися при розробці курсів, спецкурсів, наукових та навчальних програм із германістики, історії мови та лінгвокраїнознавства, а також при дослідженні окремих аспектів топоніміки німецької мови.

Апробація окремих положень дипломної роботи відбулася на звітній конференції студентів та магістрантів (10.04.2018 р., м. Кам'янець-Подільський), III-ї Міжнародній науково-практичній конференції (29–30.03.2018 р.), а також у публікації окремих аспектів дослідження у статті: Медвідь О. Теоретичні особливості дослідження німецьких гідронімів. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: Матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 29-30 березня 2018 року*. Ченстохова – Ужгород – Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 469-470.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі Вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

Вступ обґрунтовує актуальність, теоретичну та практичну цінність обраної теми, поставлену мету і завдання дослідження, зазначає методи та визначає предмет і об'єкт цієї роботи.

У першому розділі «Теоретичні аспекти функціонування гідронімів у німецькій мові» розкриваються діяхронічні аспекти поняття «онім», проаналізовано топонімічні дослідження та визначається місце гідронімічних назв у лексичному складі мови і методи вивчення топонімічних назв.

У другому розділі «Теоретико-культурологічні особливості німецьких онімів» визначаються принципи класифікації топонімів у німецькій мові та здійснюється орієнтовний аналіз німецьких та українських власних назв.

Третій розділ «Етимологічні та діяхронічні особливості розвитку німецьких гідронімів» присвячений особливостям формування індоєвропейських гідронімів. Здійснюється аналіз гідронімічного складу в діяхронічно-синхронічному аспекті.

Висновки підводять підсумок проведеного дослідження, його ефективність, аналізують розкриття поставлених завдань та мети дослідження.

ВИСНОВКИ

Власні найменування як типові номінативні одиниці на сьогодні становлять собою інтерес для різних гуманітарних наук, зокрема для мовознавства, історії, етнографії та демографії. Функціонування власних назв засвідчене в писемних пам'ятках різних епох. Часто ці пам'ятки є чи не єдиним джерелом фіксації і збереження найменувань, констатацією факту існування певного етносу на конкретній території.

Вивченням власних назв займається особливий розділ лінгвістики – ономастика. Ця наука зосереджується на вивченні та класифікації онімів, історії їх виникнення і розвитку, а також етимології їх значень.

Ономастика традиційно поділяється на розділи згідно категорій об'єктів, які мають власні назви: антропоніміка вивчає імена людей, топоніміка – назви географічних об'єктів, зооніміка – клички тварин, астроніміка – назв окремих небесних тіл і т.д.

Власна назва (онім) посідає особливе місце в лексиконі будь-якої мови, оскільки не тільки містить у собі багатовікову інформацію про історичних діячів та певні історичні події, конкретну територію, заселену певним етносом або народом, його культуру, побут, вірування, соціальне та політичне життя тощо, а й ідентифікує окремі об'єкти реальної або нереальної дійсності.

Гідроніми мають велике пізнавальне значення. Географічні назви з'явилися не водночас, їх поява і розвиток тісно пов'язані із загальною історією народу, його культурою, релігією, рівнем суспільних відносин. Потреба в географічних назвах спочатку, очевидно, як своєрідних первинних орієнтирах виникла досить давно і губиться в нетрях історії.

Гідроніми мають велике пізнавальне значення. Географічні назви з'явилися не водночас, їх поява і розвиток тісно пов'язані із загальною історією народу, його культурою, релігією, рівнем суспільних відносин. Потреба в географічних назвах спочатку, очевидно, як своєрідних первинних орієнтирах виникла досить давно і губиться в нетрях історії. Проте топоніми

та гідроніми не були ніколи раз і назавжди даними, застиглими номінативними знаками географічних об'єктів. Зміни історичних умов, війни, переселення племен обов'язково позначаються на топонімії.

Власні географічні назви, тобто топонімічні назви, є словами, і вже тому вони входять у склад лексики мови. Численні зв'язки топонімів з іншими словами виявляються і в їх кореневому складі, і в будові, і в граматичних ознаках.

Топонімічна система – це завжди територіальна система. Вона викликає у власних географічних назвах суттєві зміни, будучи однією з найважливіших рушійних сил розвитку топоніміки.

Оніми європейських мов, маючи багато спільних рис, вирізняються неповторністю й оригінальністю, яка відбиває бачення світу народом і місце людини в ньому. Вивчення пропріальної лексики різних мов у порівняльному аспекті дозволяє не лише констатувати спільні типологічні риси власних назв як мовної універсалії, а й з'ясувати ті їх особливості, що притаманні лише певному національно-культурному простору.

Гідроніми давні за походженням. Вони становлять найстаріший шар національної лексики, що розкриває неповторні особливості мови. Дослідники зазначають вікову доісторичну живучість гідронімів у часі, їх гранично-конкретну позначеність на етнічних землях. Адже на території більшості держав їх не перейменовували з доісторичних часів. Гідроніми давніші за назви поселень з такими ж іменами і становлять з ними одну систему. Вони допомагають виявити географічні напрямки і шляхи міграції їхніх носіїв по території більшості держав і визначити їхню роль у історії.

У структурно-словотвірному відношенні з точки зору діахронії Х. Крає поділяє гідроніми на: 1) деривати з одним суфіксом; 2) деривати з декількома суфіксами. Найбільш простим способом утворення давньоєвропейських гідронімів є приєднання до основи апелятива форманта.

Топонімії, як власне і гідроніми, мають безліч асоціацій (історико-культурних, літературних), які знайомі будь-якому носію мови, але невідомі

людям, що вивчають німецьку мову. Без семантизації культурного компонента значення топоніма чи гідроніма у складі фразеологізму буде обмежуватися лише інформацією про певний географічний об'єкт, але при цьому залишається незрозумілий великий пласт історико-культурних та соціально-економічних асоціацій. Іноді, маючи на увазі будь-яку історичну подію, автор не говорить про неї, а називає те місце, де вона відбулося, що становить основу алюзії.

Історія становлення назв водних об'єктів відображає розвиток людського пізнання і еволюцію усвідомлення людиною зовнішнього світу. Гідроніми з'являються на самому ранньому етапі розвитку суспільства з потреби назвати річки і озера, важливі для життєдіяльності людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антышев А. Н. Имена. Немецкие антропонимы. Уфа : Башкирский гос. аграрный ун-т., 2001. 238 с.
2. Арнольд И. В., Шеремет Л. Г. Типы сем и структура лексического значения личных имен. *Лексическое значение в системе языка и в тексте*. Волгоград, 1985. 196 с.
3. Беляев А. Н. Семантика и структура немецких гидронимов. Текст. : дис. . канд. филол. наук. Уфа, 2001. 192 с.
4. Васильев В. Л. Древнеевропейская гидронимия на Русском Северо-Западе. *Балто-славянские исследования XVIII : сборник научных трудов*. М. : Языки славянских культур, 2009. С. 262-278.
5. Введенская Л. А., Колесников Н. П. Этимология. Текст : учеб. пособие. СПб. : Питер. 2004. 224 с.
6. Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейская прародина и расселение индоевропейцев: полвека исследований и обсуждений. *Вестник Российского государственного гуманитарного университета. Серия «Филология. Вопросы языкового родства»*. 2013. № 5 (106). С. 109-136.
7. Гейне Г. Собрание сочинений в десяти томах. М. : Государственное издательство художественной литературы, 1957. Т. 4. С. 7-66, 445-456.
8. Георгиев В. И. Индоевропейское языкознание сегодня. *Вопросы языкознания*. 1975. № 5. С. 3-9.
9. Гусарова Л. Н. Имена собственные современного немецкого языка: коммуникативно-прагматический, семиотико-культурологический и гендерный аспекты Текст. : дис. . канд. филол. наук. Иваново, 2005. 184 с.
10. Жирмунский В. В. Введение в сравнительно-историческое изучение германских языков. М. : Наука; Ленинградское отд-ние издательства «Наука», 1964. 311 с.
11. Жучкевич В. А. Общая топонимика. Минск : Высшая школа, 1980. 287 с

12. Кам'янець В. М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови. Дис. канд. філол. н. : 10.02.04. Львів, 2001. 168 с.
13. Карпенко Ю. А. Названия звездного неба. М. : Наука, 1981. 184 с.
14. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. К. : Наукова думка, 1973. 238 с.
15. Кассиер Э. Философия символических форм. М. : СПб. : Ун. книга, 2002. 272 с.
16. Крюков П. А. Структурно-семантические особенности ойконимов Верхней Лужицы (Восточная Германия). Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. 2012. № 2. С. 106-111.
17. Курси сучасної української літературної мови / за ред. Л. А. Булаховського. Т. 1. К., 1951. С. 374-377.
18. Лепинг А. А. Немецко-русский словарь [ред. коллег. : А. А. Лепинг, Н. П. Страхова и др.]. Изд.6-е, стереотип. М. : Современная энциклопедия, 1976. 991 с.
19. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. М. : Советская энциклопедия, 1990. С. 473-474.
20. Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького Межиріччя. Кіровоград : КДПІ, 1996. 235 с.
21. Лучик В. В. Іншомовні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького Межиріччя. Кіровоград : РВГІЦКДПУ, 1999. 104 с.
22. Матвеев А. К. Историко-этимологические разыскания. *Ученые записки Уральского гос. ун-та*. Вып. 36. Свердловск, 1960. С. 95-96.
23. Матвеев А. К. Ономатология. М. : Наука, 2006. 292 с.
24. Мельникова Ю.Н. Антропогенный фактор как мотивационный признак в номинациях топонимов немецкого языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2011. № 4 (11). С. 118-120.

25. Методы топонимических исследований : сборник научных трудов [под ред. А. К. Матвеева]. Свердловск : УрГУ, 1983. 136 с.
26. Мокиенко В. В глубь поговорки. К. : Радянська школа, 1989. 221 с.
27. Демедюк М. Німецькі прислів'я та приказки. К. : Радянська школа, 1973. 103 с.
28. Мурясов Р. З. Имя собственное в современном немецком языке. Уфа : Изд-во Башк. ун-та, 1983. 76 с.
29. Никонов В.А. Неизвестные языки Поочьи, Вопросы языкознания, 1960, № 5, С. 90.
30. Ольшанский И. Г., Гусева А. Е. Лексикология : Современный немецкий язык = Lexikologie: Die deutsche Gegenwartssprache : учеб. М. : Академия, 2005. 416 с.
31. Отін Є. С. Конотативна ономастична лексика. *Избранные труды по языкознанию*. Донецк : Донеччина, 1999. С. 120-130.
32. Отин Е. С. Из заметок к лекциям по топонимике. *Восточноукраинский лингвистический сборник: Выпуск 6*. Донецк : Донеччина, 2000. С. 37-54.
33. Павлов В. Н. Семантика имен собственных и их роль в словосочетании. Уч. зап. Ленингр. гос.пед. ин-та им. А. И. Герцена. Т. 2, 1960. 129 с.
34. Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини. Тернопіль : „Тернопіль”, 1995. 128 с.
35. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. К. : Наукова думка, 1966. 214 с.
36. Реформатский А. А. Введение в языкознание, М., 1960. 41 с.
37. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Київ : «АТ ОКО», 1996. 392 с.
38. Серебренников Б. А. О методах изучения топонимических названий. *Вопросы языкознания*. 1959, № 6. С. 39.

39. Серль, Д. Р. Собственные имена Текст. *Даугава*. 1989. № 12. С. 105-110.
40. Сидоров О. В. Прагматический статус заимствований в современном немецком языке. *Взаємодія одиниць різних рівнів германських, романських і слов'янських мов*. К.: КДППМ, 1991. С. 10-14.
41. Смирницкий А. И. Объективность существования языка. М., 1954. С. 7.
42. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. М. : Прогресс, 1977. 695 с.
43. Суперанская А.В. Теория и методика ономастических исследований. М., 2007. 163 с.
44. Трубочёв О.Н. Этногенез и культура древнейших славян : лингвистические исследования. М. : Наука, 2002. 489 с.
45. Хенгст К. Типология адаптации славянских имён собственных неславянским языком (на материале древнелужицкой топонимии в немецком языке). *Перспективы развития славянской ономастики*. М. : Наука, 1980. С. 151-157.
46. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. К. : Наукова думка, 1977. 235 с.
47. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття. (Вступ та імена). Ужгород : Вид-во Ужгород, ун-ту, 1970. 103 с.
48. Bach A. Deutsche Namenkunde. Heidelberg : Carl Winter, 1954. Band I, 1 und 2: Die deutschen Personennamen. Band II, 1 und 2: Die deutschen Ortsnamen. 615 S.
49. Bahlow H. Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. München, 1967. 588 S.
50. Beneke J. Die Stadtsprache Berlins im Denken und Handeln Jugendlicher. Berlin : Aufbau-Verlag, 1989. 170 S.
51. Berger D. Geographische Namen in Deutschland: Herkunft und Bedeutung der Namen von Ländern, Städten, Bergen und Gewässern. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 1993. 296 S.

52. Bichlmeier H. Ein neuer Blick auf die ältesten Orts- und Gewässernamen in (Mittel-)Europa. *Namenkundliche Informationen*. 2015. 105/106. S. 299-331., S. 300.
53. Egli J. J. *Nomina Geographica*. Sprach- und Sacherklärung von 42000 geographischen Namen aller Erdräume. Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage. Leipzig : Halbleder, 1893. 1035 S.
54. Eichler E. Perspektiven der slawischen Ortsnamenforschung. *Beiträge zur Namenforschung*. Neue Folge. Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1988. Beiheft 27. S. 20-51.
55. Fleischer W. Variationen von Eigennamen. Der Name in Sprache und Gesellschaft. *Beiträge zur Theorie der Onomastik*. Berlin : Akademie Verlag, 1973. S. 52-63.
56. Krahe H. *Unsere ältesten Flussnamen*. Wiesbaden : Harrasowitz, 1964. 123 S.
57. Kunze K. *Dtw-Atlas. Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988. 229 S.
58. Laue M. *Brotzeit*. Norderstedt : Books on Demand GmbH, 2011. 104 S.
59. Müller K. Altpolabische Kurznamen in Ortsnamen Brandenburgs und westlich benachbarter Gebiete Holsteins sowie Niedersachsens. *Namenkundliche Informationen 81/82* / Herausgegeben von E. Eichler, K. Hengst und D. Krüger. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 2002. S. 95-118.
60. Pokorny J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern – München : Francke, 1959. 1183 S.
61. Schmidt W. P. Die alteuropäische Hydronymie: Stand und Aufgaben ihrer Erforschung Text. *Betr. zur Namenforschung*. NF16, 1981. S. 1-12.
62. Spetter W. Kulturbezogene Bedeutung der Phraseologismen mit Personennamen / W. Spetter. – Moskau: DAAD, 1995. – 189 S.
63. Udolph J. Zur frühen Gliederung des Indogermanischen. *Indogermanische Forschungen*. 1981. № 86. S. 30-70.

64. Ulrich W. Wörterbuch Linguistische Grundbegriffe. Kiel, Wien : Hirt, 1972. 141 S.
65. Wahrig-Burfeind R. Wahrig Fremdwörterlexikon. Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag, 2001. 455 S.
66. Walther H. Benennungsparallelismus bei der Eindeutschung des Altsorbengebietes um Leipzig im hohen Mittelalter. *Wort und Name im deutsch-slavischem Sprachkontakt: Ernst Eichler von seinen Schülern und Freunden / hrsg. Von Karlheinz Hengst ... Unter Mitarb. von Inge Bily.* Köln – Weimar – Wien – Böhlau, 1997. S. 555-569.
67. Weisgerber L. Von der Kräfte der deutschen Sprache. Grundzüge der inhaltsbezogenen Grammatik. Düsseldorf : Schwann, 1971. 431 S.
68. karpenko.in.ua/wp-content/.../02/Misce_toponimichnix.pdf